

УДК 7.03 : 004.9 : 069 : 7.038.6

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.3.276>

Яна Качковська*

ВІД ЦИФРОВОЇ ПЛАТФОРМИ ДО ФІЗИЧНОГО МУЗЕЮ: ГО «МУЗЕЙ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА» – МУЗЕЙ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація: У статті розглянуто інноваційний підхід до створення музею сучасного мистецтва в Україні на базі цифрової платформи.

ГО «Музей сучасного мистецтва», заснована у 2020 році і ставить за мету створення нової музейної інституції, базуючись на оцифрованих колекціях. Цифрова платформа не лише фіксує існуючі твори, але й сприяє формуванню музею від самого початку.

Стаття підкреслює важливість цифрової платформи у дослідженні, збереженні та популяризації українського сучасного мистецтва, особливо в умовах пандемії та війни. Вона також розглядає проблеми авторських прав і взаємодії з іншими інституціями. У кінцевому підсумку, платформа має стати базою для управління колекціями та наукових досліджень, об'єднуючи твори з 1954 року до сьогодення. Проєкт «Архів мистецтва воєнного стану», який є частиною цієї платформи, зберігає візуальне мистецтво, створене після 24 лютого 2022 року.

Ключові слова: ГО «Музей сучасного мистецтва», «Архів мистецтва воєнного стану», цифровий музей, сучасне мистецтво, збереження культурної спадщини

Стаття актуальна у контексті сучасних викликів збереження культурної спадщини України, зокрема під час воєнних дій і пандемії. На сьогодні важливо висвітлювати новітні підходи до музеєфікації через цифрові технології, що є критично важливими для підтримки та розвитку українського сучасного мистецтва в умовах обмеженого доступу до фізичних просторів.

Матеріали дослідження сприяють розумінню потенціалу цифрових музеїв як ефективного інструменту в сучасному мистецтві та культурній освіті, а також збагачує теоретичну та практичну базу з даної теми, вказуючи на шляхи подальшого розвитку цифрового музейництва в Україні та світі. У статті розглядаються можливості створення музейної інституції на основі цифрової платформи, що дозволяє зберігати, досліджувати та популяризувати сучасне мистецтво, відкриваючи нові горизонти для наукових досліджень і культурної співпраці.

Практична значимість статті полягає в аналізі цифрової платформи для музеєфікації українського сучасного мистецтва. Ця платформа має на меті забезпечити доступність мистецтва для широкої аудиторії, полегшити дослідження й управління колекціями, а також сприяє міжнародній популяризації українського сучасного мистецтва.

Метою статті є дослідження й аналіз інноваційного підходу до створення музею сучасного мистецтва в Україні через використання цифрової платформи. Вона також спрямована на вивчення теоретичних і практичних аспектів функціонування цифрових і

* Качковська Яна Олегівна – магістр історії та археології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна). ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5100-3102>; e-mail: yana.kachkovska@knu.ua

віртуальних музеїв, а також їхньої ролі у збереженні та популяризації сучасного українського мистецтва в умовах сучасних викликів, таких як пандемія та воєнні дії.

Завдання статті:

1. Проаналізувати інноваційний підхід до створення музею, що починається з цифрової платформи і веде до фізичної реалізації.

2. Визначити практичні аспекти функціонування цифрової платформи, включаючи управління колекціями, полегшення досліджень і забезпечення доступності для потенційних користувачів платформи.

3. Дослідити проблеми, пов'язані з авторськими правами та взаємодією з іншими інституціями.

4. Визначити перспективи використання цифрової платформи як бази даних для українського сучасного мистецтва та її роль у сприянні міжнародній співпраці та популяризації мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Цифрова платформа представляє собою унікальний кейс, що перевертає звичне розуміння процесу музеєфікації. Замість традиційного підходу, за яким оцифрування слідує за створенням музею та його фізичною колекцією, у цьому випадку цифрова платформа виступає як основа для заснування нової музейної інституції. Вона не лише фіксує вже наявні твори, але й сприяє формуванню музею сучасного мистецтва від самого початку, базуючись на оцифрованих колекціях. Це першопочаткове створення музею у цифровому вимірі, що передує фізичній реалізації, підкреслює унікальність та інноваційний характер даного проекту, відкриваючи нові горизонти для розвитку музейної справи та збереження культурної спадщини.

Громадська організація «Музей сучасного мистецтва»¹ (ГО «Музей сучасного мистецтва»), заснована у 2020 р. на базі ГО «Дзигамедіалаб» (2015), є неприбутковою організацією, метою якої є створення нової професійної музейної інституції сучасного мистецтва в Україні, що стане важливим елементом розвитку екосистеми у сфері мистецтва. ГО «Музей сучасного мистецтва» об'єднує художників і художниць, культурних працівників і працівниць та експертів та експерток, які активно залучені до сфери сучасного мистецтва в Україні².

Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 р., команда ГО «Музей сучасного мистецтва» сконцентрувала свої зусилля на кількох ключових напрямках: підтримка та розвиток мистецького поля через Український мистецький фонд екстреної допомоги (UEAF), взаємодія з системними проблемами у гуманітарній, правничій і соціальній сферах через локальні та міжнародні партнерські проекти, а також музеєфікація українського сучасного мистецтва, яка отримала вираз у заснуванні Ukrainian Museum of Contemporary Art / UMCA у травні 2023 р.³

Створення ГО «Музей сучасного мистецтва» стало результатом виходу за рамки суто фахового обговорення питання створення музею сучасного мистецтва, ініційованого міністром культури Володимиром Бородянським у 2019-2020 рр., і стало частиною загальнодержавного порядку денного. Організація взаємодіє з групою стратегічних

¹ ГО MCM. URL: <https://moca.org.ua/>

² ГО MCM про нас. URL: <https://moca.org.ua/pro-nas/>

³ Ibidem.

радників (Advisory board), визначаючи для кожного ключового напрямку або проекту специфічний склад радників, їх поле відповідальності, повноваження та порядок взаємодії, що документується у проєктній чи програмній документації⁴.

Важко навіть для фахівців уявити, як виглядає українське сучасне мистецтво в його повноті, оскільки відомості зазвичай обмежуються лише фрагментами, побаченими на виставках чи особисто. Відсутність репрезентативної музейної колекції створює вакуум у цілісному сприйнятті цього мистецтва, за винятком двох приватних колекцій – Бориса Гриньова та Віктора Пінчука, що регулярно демонструються⁵.

Із передумовою, що для створення концепції нового музею необхідно зібрати вміст для його майбутньої експозиції, навіть якщо у віртуальному форматі, команда ГО «Музей сучасного мистецтва» вирішила розробити цифрову платформу, своєрідний архів сучасного мистецтва. Цей архів має стати інструментом для музейних і наукових досліджень, об'єднати вже існуючі колекції сучасного українського мистецтва та забезпечити громадський доступ до них, сприяючи розширенню мережі співпраці⁶.

Ключовою ідеєю, що лягла в основу ГО «Музей сучасного мистецтва», є те, що музей у сучасному світі – це не лише архітектурний об'єкт зі стінами, але й мережева структура, здатна зберігати та представляти мистецькі твори, створювати нові змістовні контексти та інтерпретації⁷. Засновники організації відштовхувалися від переконання, що мистецтво має залишатися у громадах, де воно було створено, та працювати на благо цих громад⁸.

У відповідь на обмеження, викликані спочатку пандемією COVID-19, потім – воєнними діями, ГО «Музей сучасного мистецтва» активно впроваджує сучасні інструменти які об'єднуюватимуть музейну мережу у метаінституційну форму⁹. Створення цифрової платформи¹⁰ як інструменту дозволяє збільшити доступність і видимість українського мистецтва на міжнародній арені, забезпечуючи його збереження для майбутніх поколінь.

Починаючи з 2021 р. команда ГО «Музей сучасного мистецтва» розробляла цифрову платформу, а також проводила роботу з власниками авторських прав, що мали реєструвати свої твори на платформі, відповідно до протоколів Еурогеана. Проблематика авторських прав складна, оскільки у сфері мистецтва в Україні не існувало та не існує легального механізму для реєстрації прав на багато творів, що були вже виставлені або знаходилися у колекціях¹¹.

Цифрову платформу створили як майбутню базу даних про українське сучасне мистецтво. Вона формуватиметься з даних автономних музеїв сучасного мистецтва у

⁴ Ibidem.

⁵ Biedarieva S. On the Concept of the Museum of Contemporary Art in Ukraine: Svitlana Biedarieva in Conversation with Olya Balashova and Yuliia Hnat. *ARTMargins Online*. 2021. URL: <https://artmargins.com/on-the-concept-of-the-museum-of-contemporary-art-in-ukraine-svitlana-biedarieva-in-conversation-with-olya-balashova-and-yuliia-hnat/>

⁶ Ibidem.

⁷ Петрова М. Музей сучасного мистецтва постає під час війни. *Антиквар*. 2023. URL: <https://antikvar.ua/muzej-suchasnogo-mystetstva-postaye-pid-chas-vijny/>

⁸ Громадська організація «Музей сучасного мистецтва». UMCA говорить і показує: презентація та обговорення концепції українського музею сучасного мистецтва, 2023. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YjUO5zYNrvY>

⁹ Ibidem.

¹⁰ Петрова М. Музей сучасного мистецтва постає під час війни...

¹¹ Biedarieva S. On the Concept of the Museum of Contemporary Art in Ukraine...

регіонах: вони будуть об'єднані спільною місією, цінностями та колекцією і будуть взаємодіяти через цифрову платформу, яка надає доступ до впорядкованої бази творів українського мистецтва другої половини ХХ – ХХІ століть із державних і приватних колекцій. За задумом кураторок цифрова платформа включатиме твори, створені з 1954 р., коли було визначено кордони, в яких Україна здобула незалежність у 1991 р. Згідно з розробленою та схваленою концепцією від самоврядних експертних рад, музейна інтермедіальна колекція об'єднає твори різних медіумів – від архітектури та урбаністики до кінематографу, сценічного мистецтва та моди¹². Платформа призначена для управління колекціями сучасного мистецтва, вона дозволяє вести первинний запис творів, збагачувати їх облікові записи метаданими, інтегрувати зображення, відео та аудіо, а також організувати та публікувати колекції в онлайн каталозі¹³.

На цифровій платформі також зможуть розміщувати свої колекції приватні колекціонери, фонди, незалежні мистецькі інституції¹⁴. За задумом команди ГО «Музей сучасного мистецтва» з цифровою платформою будуть працювати спеціалісти з більше ніж двадцяти державних, приватних і неурядових інституцій, для того, аби систематизувати інформацію про твори сучасного мистецтва і мати доступ до безпечного сховища цифрових копій.

Одна з проблем з якими зіштовхнулися діячі та діячки культури, музейниці та музейники, колекціонери та колекціонерки після повномасштабного вторгнення – це неможливість чіткої комунікації для роботи з виставковими проєктами. Частина музеїв убезпечили свої колекції у фондах, інша частина – відправили на зберігання за кордон чи в інший український музей, треті – продовжують експонувати роботи у залах. Подібна ситуація і з приватними музеями та колекціями. Тож постає питання про інструмент для комунікації між всіма агентами культурно-мистецької мережі, яке за задумом команди ГО «Музей сучасного мистецтва» має вирішити цифрова платформа.

На презентації «Українського музею сучасного мистецтва», (Ukrainian museum of contemporary art / UMCA) 10 травня 2023 р. куратор цифрової платформи Ларіон розповів, що команда розробляла платформу близько двох років. На початку створили описову схему, яка називається MOCA xml¹⁵ – поля метаданих, які описують певний твір мистецтва. Ці поля обговорювались у науковій і методичній радах ГО «Музей сучасного мистецтва»¹⁶. За співпраці з Владиславом Піоро та ГО «DigiLab.Promuseum»¹⁷ ми створили тезаурус термінів сучасного мистецтва, це онлайн репозиторій, який наповнюється та динамічно підвантажується до різних баз даних. Команда Музею переклала та впорядкувала словник термінів сучасного мистецтва (жанри та техніки, які використовуються та їх визначення). Створення словника – необхідність для укладення спільної мови, якою ми говоритимемо про той чи інший вид мистецтва.

Важливим аспектом роботи платформи є формування тезаурусів. Коли мова йде про створення спільних ресурсів – важливо уніфікувати не лише форму, а й зміст. Є декілька

¹² Петрова М. Музей сучасного мистецтва постає під час війни...

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ DigiLab.ProMuseum. URL: <http://thesauri.pro>

¹⁶ Громадська організація «Музей сучасного мистецтва»... 14:10 – 14:28

¹⁷ DigiLab.ProMuseum. URL: <http://www.digilab.promuseum.org/>

атрибутів, якими можливо коригувати значення та спільно використовувати уніфіковані значення – це вирішується питанням тезаурусів. Найкращими тезаурусами є словники інституту Гетті, але вони англійською мовою та відображають власне специфіку та традиції Західного світу. Тому ці словники не можна просто перекласти та використовувати, ці напрацювання варто адаптувати та доповнювати змістом, який відповідатиме українському мистецтву. У тому числі необхідно створювати українські довідники, які були б синхронізовані із західними¹⁸.

Рушієм цього процесу є програмне забезпечення з відкритим кодом CollectiveAccess¹⁹ – це програма, якою користуються більшість музеїв світу. Одним з етапів було створення інсталяційного профілю цієї програми та локалізація, тобто глибока кастомізація цього безкоштовного програмного забезпечення. Оскільки команда музею використала програмне забезпечення з відкритим кодом, їх зусилля з перекладу та модифікації для українського культурно поля зберігаються у наступних версіях CollectiveAccess. Це означає, що напрацювання – стануть доступними для приватних і публічних музейних інституцій України²⁰.

Платформою наразі може користуватися лише команда ГО «Музей сучасного мистецтва». Цифрова платформа уміщує колекцію ГО «Музей сучасного мистецтва», яку можна упорядкувати відповідно до категорій: «назва об'єкта», «категорія», «статус редагування», «тип», «явище», «доступ» і «пов'язані суб'єкти». За допомогою останньої категорії команда ГО «Музей сучасного мистецтва», а згодом і користувачі платформи, зможуть прослідкувати як формується культурно-мистецька мережа, в яких виставкових проєктах та інституціях об'єкт був представлений, які інституції займалися його дослідженням, хто здійснював підтримку матеріального створення та які інституції з ним пов'язано²¹.

Окрім цього на платформі також представлено облікову систему, яка представлена кількома блоками інформації про об'єкт. Блок «твір» вміщує у себе загальні дані про твір такі як: назва, авторство, розміри, техніку, час і місце створення – інформація, яку зазвичай розміщуються на етикетках робіт. У категорії «контекст» зібрано інформацію, яку додають куратори – це категорія та явище до якого можна віднести мистецький твір, його кураторський опис, публікації про твір, тематику та виставкову історія. У наступному блоці, який має назву «стан збереження» і, власне, має інформацію про це і про реставраційні роботи – дані, які можуть бути цінними для колекціонерів і колекціонерок. Блок «володіння» відображає інформацію про спосіб та опис надходження роботи, яка історія володіння (провенанс) цього твору, яка купівельна й оцінювальна вартість твору та права на цифрову (у тому числі авторське право на використання фотографій у публікаціях різного типу) та матеріальну роботу. Наступна категорія це «доступ», в якій акумулюється інформація про місце зберігання твору, контактні дані власника, доступ до експонування та недоступний період для залучення обраного твору до виставкового проєкту. У блоці «медіафайли» представлено фото та (або) відео матеріали твору мистецтва, а категорія

¹⁸ Л. Лозовий, особистий архів, 15 лютого 2024 р.

¹⁹ CollectiveAccess. URL: <https://www.collectiveaccess.org/>

²⁰ Громадська організація «Музей сучасного мистецтва»... 16:09 – 17:15

²¹ Ibid. 23:50 – 24:27

«зв'язки» збирає необхідну контактну інформацію про автора, власника, колекціонера чи інституцію в якій зберігається твір, за необхідністю присутня інформація про власника авторських прав (фотографів та(або) відеографів)²². Уся ця інформація формує облікову картку або паспорт об'єкта.

Цифрова платформа поки функціонує для внутрішнього користування, зокрема нею вже користуються Львівська національна галерея мистецтв імені Б.Г. Возницького та Центр міської історії Центрально-Східної Європи. Також команда Музею поступово надає доступ до цифрової платформи своїм найближчим партнерам, таким як фонд «АРВМ» (Ада Рибачук і Володимир Мельніченко)²³. У планах ГО «Музей сучасного мистецтва» залучити понад 20 інституцій різного підпорядкування, які одночасно наповнюватимуть цифрову платформу, таким чином формуватимуть культурне та мистецьке поле²⁴.

Ольга Балашова, співзасновниця ГО «Музей сучасного мистецтва», наголошує на тому, що цифрову платформу наповнюватимуть лише творами, які мають визначене місце знаходження та можлива співпраця з власниками та (або) інституціями в яких вони зберігаються. Це необхідна умова, адже команда ГО «Музей сучасного мистецтва» підкреслює, що вони планують, аби ця платформа полегшила доступ до українського сучасного мистецтва, його дослідження та створення виставкових проєктів²⁵.

Після завершення створення цифрового архіву буде змога оглянути спектр мистецьких практик в Україні з 1950-х років, після чого база даних буде передана Музею сучасного мистецтва після його офіційного відкриття²⁶.

Наразі частиною майбутньої цифрової платформи є «Архів мистецтва воєнного стану»²⁷ (The Wartime Art Archive), де зібране візуальне мистецтво воєнного стану, тобто з 24 лютого 2022 року. Як зазначає співкураторка проєкту Ольга Балашова в інтерв'ю з Іллею Левченком, що проєкт завершиться з указом президента про завершення воєнного стану²⁸. Вона додає, що події, які визначають початок і завершення їх проєкту мають бути співмірні. Проєкт «Архів мистецтва воєнного стану», ГО «Музей сучасного мистецтва» запустили спільно з кураторками Ольгою Балашовою, Тетяною Лисун та Галиною Глебою.

Протягом перших шести місяців повномасштабного вторгнення соціальні мережі, такі як Facebook та Instagram, стали єдиними доступними майданчиками для поширення мистецтва. Це відбулося через те, що музеї, галереї та культурні центри призупинили свою звичну діяльність, перетворившись на волонтерські центри. Враховуючи це, команда Архіву активно зберігає роботи з відкритих джерел, особливо з публічних акаунтів художників у соцмережах, підкреслюючи важливість того, що самі митці вибирали та публікували ці зображення для участі у загальнодоступній дискусії²⁹.

²² Ibid. 22:40 – 23:33

²³ АРВМ. Фонд збереження культурної спадщини Ади Рибачук та Володимира Мельніченка. URL: <https://arwm.org/>

²⁴ Громадська організація «Музей сучасного мистецтва»... 23:27 – 23:58

²⁵ Ibid. 25:59 – 26:28

²⁶ Biedarieva S. On the Concept of the Museum of Contemporary Art in Ukraine...

²⁷ UMCA. Ukrainian Museum of Contemporary Art. URL: <https://waa.umca.art/>

²⁸ Balashova O. et al. The War Time Art Archive. *Text and Image: Essential Problems in Art History*. 2023. № 1. P. 60-70. URL: <https://doi.org/10.17721/2519-4801.2023.1.04>

²⁹ UMCA. Ukrainian Museum of Contemporary Art...

Станом на 2022 р. команда Архіву відслідковувала творчість приблизно 220 авторів і вже має близько 10 000 робіт для подальшого оцифрування та публікації на сайті. На момент публічної презентації Архіву, 10 травня 2023 р., на сайті було опубліковано твори 15-ти авторів за рік повномасштабного вторгнення (24 лютого 2022 – 24 лютого 2023 рр.), що складає близько 1 600 одиниць архівування³⁰. Ціль ГО «Музей сучасного мистецтва» – поступово купувати ці арт-об'єкти, адже команда Музею розглядає їх як частину культурної спадщини. Існує ризик втрати цих творів, оскільки вони активно продаються, зокрема на благодійних аукціонах, і наразі не має інституційної опіки, яка б забезпечувала їх збереження³¹. Проте, наразі проєкт колекція представлена лише візуальним мистецтвом, через відсутність необхідних умов зберігання інших об'єктів.

Веб-сайт, створений для проєкту, слугує цифровим архівом та організований за допомогою декількох ключових інструментів. Він має хронологічну структуру, де всі твори розміщені відповідно до дати публікації, створюючи чіткий часовий ряд. Також архів організований тематично з присвоєнням тегів кожному твору для структуризації інформації по ключових темах. Додатково, твори, пов'язані з конкретними місцями, мають детальні описи, що дозволяє користувачам здійснювати пошук по географічній прив'язці. Теги у цифровій базі виступають як кураторські аналітичні спостереження, виокремлюючи найбільш поширені образи, ідеї та тенденції у мистецтві за певний період, супроводжуючи їх короткими описами та контекстуальним аналізом³².

Наразі матеріальна колекція налічує понад 100 робіт, створених після 24 лютого 2022 р., які були придбані за кошти міжнародних донорів. Це стало основою для створення Українського музею сучасного мистецтва (УМСА), інституції, яка має намір передати всі свої активи та напрацювання державі, коли буде засновано державний музей сучасного мистецтва. Відповідно до статуту ГО «Музей сучасного мистецтва», передача має забезпечити збереження спадщини за допомогою державної підтримки. Попри відсутність фізичного простору УМСА, вже відбулася перша масштабна виставка «Ти як?», присвячена мистецтву часів війни, яка тривала у Національному центрі «Український дім» з 1 по 25 червня 2023 р. Експозиція охопила весь простір Національного центру «Український дім» і представила понад 500 творів від 100 українських художників, створених після початку повномасштабної війни³³.

Yana Kachkovska

Creation of a physical museum through a digital platform (on the example of the NGO 'Museum of Modern Art')

Abstract: The article explores an innovative approach to establishing a museum of contemporary art in Ukraine using digital technology. The paper delves into the theoretical

³⁰ Ibidem.

³¹ *Котляр О.* Війна у мистецтві й мистецтво у час війни. Розмова з Ольгою Балашовою. *Антиквар*. 2021. URL: <https://antikvar.ua/vijna-u-mystetstvi-j-mystetstvo-u-chas-vijny-rozmova-z-olgoyu-balashovoyu/>

³² УМСА. *Ukrainian Museum of Contemporary Art...*

³³ *Петрова М.* Музей сучасного мистецтва постає під час війни...

foundations of digital and virtual museums, emphasizing their role in preserving and promoting contemporary art amidst modern challenges such as pandemics and armed conflicts.

The Non-Governmental organization (NGO) 'Museum of Contemporary Art' (established in 2020) aims to create a new professional institution in Ukraine dedicated to contemporary art. Unlike traditional methods where digitization follows the establishment of a physical museum, this project begins with a digital platform that serves as the foundation for a future physical museum. This approach highlights the innovative nature of the project and opens new horizons for museum practices and cultural heritage preservation. The digital platform not only documents existing artworks but also aids in forming a museum from the ground up, based on digitized collections. This initial digital creation preceding physical realization underscores the unique and groundbreaking character of the initiative.

The article discusses the practical implications of the digital platform, including the management of art collections, facilitating research, and enhancing public access. It also addresses challenges related to copyright and collaboration with other institutions. Additionally, the article introduces the 'Wartime Art Archive', a project that preserves visual art created during the state of war, highlighting its significance for future generations. This digital platform is poised to become a comprehensive database of Ukrainian contemporary art, uniting works from various autonomous museums and private collections, thus fostering collaboration and accessibility. The ultimate goal is to create an inclusive and expansive representation of Ukrainian contemporary art, leveraging digital tools to overcome physical and logistical barriers.

Keywords: NGO 'Museum of Contemporary Art', 'Wartime Art Archive', digital museum, modern art, preservation of cultural heritage